

XALQ MUSIQASIDA AVLODLARARO UZVIYLIK VA UNING UZILISH XAVFLARI (ZAMONAVIY MADANIY MUHIT MISOLIDA)

Sharaxmetov Shamaxmud Shanegmatovich

Yunus Rajabiy nomidagi o'zbek milliy musiqa san'ati
Institute "Maqom cholg'u ijrochiligi" kafedrası
professor v.b.

Annotatsiya: Maqola xalq musiqasida avlodlararo uzviylik tamoyillari, uning mustahkamligini saqlash mexanizmlari va zamonaviy madaniy muhit (globalizatsiya, raqamli media, urbanizatsiya) natijasida yuzaga kelayotgan uzilish xavflarini tahlil qiladi. Tadqiqot adabiyotlar tahlili, rasmiy hujjatlar va statistik ma'lumotlar, shuningdek soha mutaxassislari bilan o'tkazilgan yarim-strukturaviy intervyularga asoslanadi. Maqola madaniy merosni himoya qilish bo'yicha milliy huquqiy baza, davlat dasturlari va amaliy chora-tadbirlar bilan bog'liq tavsiyalarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: xalq musiqasi, avlodlararo uzviylik, madaniy meros, shashmaqom, raqamli media, ta'lim, O'zbekiston.

Аннотация: В статье анализируются принципы межпоколенческой преемственности в народной музыке, механизмы сохранения её силы и риски её нарушения, возникающие в современной культурной среде (глобализация, цифровые медиа, урбанизация). Исследование основано на обзоре литературы, официальных документах и статистических данных, а также полуструктурированных интервью с экспертами отрасли. В статье предлагаются рекомендации, касающиеся национальной правовой базы, государственных программ и практических мер по защите культурного наследия.

Ключевые слова: народная музыка, межпоколенческая преемственность, культурное наследие, шашмаком, цифровые медиа, образование, Узбекистан.

Abstract: The article analyzes the principles of intergenerational continuity in folk music, the mechanisms for maintaining its strength, and the risks of disruption arising from the modern cultural environment (globalization, digital media, urbanization). The study is based on a literature review, official documents and statistical data, as well as semi-structured interviews with industry experts. The article offers recommendations related to the national legal framework, state programs and practical measures for the protection of cultural heritage.

Keywords: folk music, intergenerational continuity, cultural heritage, shashmakom, digital media, education, Uzbekistan.

Kirish.

Xalq musiqasi har bir millatning tarixiy xotirasi, estetik tafakkuri va madaniy o'zligini ifodalovchi muhim ma'naviy boylik hisoblanadi. U asrlar davomida avloddan-avlodga og'zaki ijod, amaliy ijrochilik va ustoz-shogird tizimi orqali uzluksiz tarzda yetkazilib kelgan. Aynan shu jarayon xalq musiqasining yashovchanligi, badiiy qadri va milliy o'ziga xosligini ta'minlab kelgan asosiy mexanizm bo'lib xizmat qilgan. Bugungi globallashuv va tezkor madaniy almashinuv sharoitida esa

mazkur uzviylik jiddiy sinovga duch kelmoqda. Raqamli texnologiyalar, ommaviy madaniyat, shou-industriya va global musiqiy oqimlar yoshlar musiqiy didining shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada an'anaviy xalq musiqasiga bo'lgan qiziqishning susayishi, ayrim hududiy ijrochilik maktablarining yo'qolib borishi, ustoz–shogird munosabatlarining zaiflashuvi kabi holatlar kuzatilmoqda. Bu esa xalq musiqasining avlodlararo uzviyligini ta'minlash masalasini dolzarb ilmiy va amaliy muammo sifatida kun tartibiga olib chiqmoqda.

O'zbekiston Respublikasida madaniy merosni asrash va rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Xususan, "Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonunda milliy madaniy boyliklarni saqlash, ulardan samarali foydalanish va kelajak avlodga yetkazish davlatning muhim vazifasi sifatida belgilab qo'yilgan [1, 12-b]. Shuningdek, Prezident farmon va qarorlarida madaniyat va san'at sohasini rivojlantirish, xalq ijodiyoti va an'anaviy ijrochilikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha tizimli chora-tadbirlar nazarda tutilgan [2, 4-b].

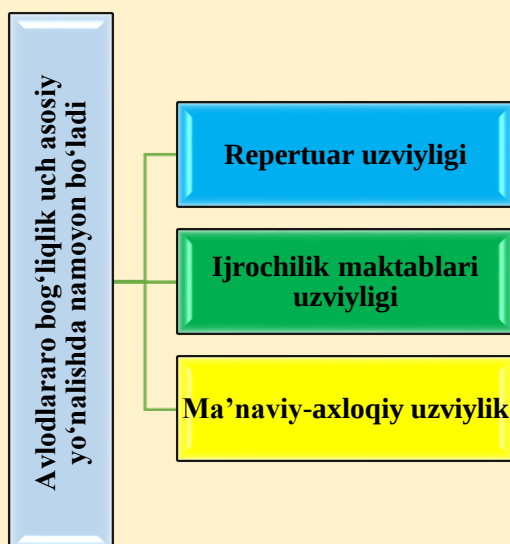
TAHLIL VA MUHOKAMA

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi yillarda mamlakatimizda madaniy tadbirlar soni oshgan bo'lsa-da, ularning katta qismi ommaviy-ko'ngilochar yo'nalishga yo'naltirilgani, an'anaviy xalq musiqasiga bag'ishlangan dasturlar ulushi nisbatan kamligini ko'rsatadi [3, 56-b]. Bu holat xalq musiqasining chuqur qatlamlari yosh avlod ongiga yetarlicha singmayotganidan dalolat beradi.

Shu boisdan ham xalq musiqasida avlodlararo uzviylikni saqlash, uning uzilish xavflarini aniqlash va bartaraf etish yo'llarini ilmiy asosda tahlil qilish bugungi musiqashunoslik, madaniyatshunoslik va musiqiy ta'lim oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Xalq musiqasida avlodlararo uzviylik — bu faqatgina musiqiy namunalarni avlodlardan avlodga yetkazish jarayoni emas, balki ijrochilik uslubi, estetik qarashlar, sahna madaniyati, milliy musiqiy tafakkur va ijodiy mas'uliyatning uzluksiz davom etishidir. Ushbu uzviylik tarixan og'zaki an'ana, ustoz–shogird tizimi hamda jamoaviy ijrochilik muhitida shakllangan.

An'anaviy xalq musiqasida yozma manbalardan ko'ra, jonli ijro va bevosita muloqot asosiy o'rinni egallagan. Ustoz shogirdga nafaqat kuy va ashulani, balki ijro ruhiyatini, ohang talqinini, uslubiy nozikliklarni ham amaliy yo'l bilan o'rgatgan. Shu boisdan xalq musiqasidagi uzviylik pedagogik, estetik va axloqiy jihatlarni o'zida mujassam etgan murakkab tizim sifatida namoyon bo'ladi [4, 78-b]. Mazkur tizimda avlodlararo bog'liqlik uch asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi:

repertuar uzviyligi (xalq kuy-qo'shiqlarining saqlanishi);
ijrochilik maktablari uzviyligi (hududiy va uslubiy xususiyatlarning davom etishi);
ma'naviy-axloqiy uzviylik (san'atga mas'uliyat, hurmat va ehtirom).

Aynan mana shu uch omil uyg'unligi xalq musiqasining asrlar davomida yashab kelishini ta'minlagan.

XXI asrda madaniy muhit tubdan o'zgarib, xalq musiqasi yangi ijtimoiy va texnologik sharoitda rivojlanmoqda. Raqamli texnologiyalar, ommaviy madaniyat va global axborot oqimi xalq musiqasining tarqalish shakllarini o'zgartirib yubordi. Bu jarayon bir tomondan xalq musiqasini keng auditoriyaga yetkazish imkonini bergan bo'lsa, ikkinchi tomondan uning mazmuniy soddalashuviga va uslubiy buzilishiga olib kelmoqda.

Ommaviy madaniyat ta'sirida yosh ijrochilar orasida tez ommalashadigan, qisqa va soddalashtirilgan musiqiy shakllarga intilish kuchaymoqda. Natijada an'anaviy xalq musiqasining murakkab shakllari, keng diapazonli kuylar va ko'p qirrali ijrochilik uslublari chetda qolmoqda. Bu holat avlodlararo uzviylikda "sifat uzilishi"ni yuzaga keltirmoqda [5, 102-b].

Shuningdek, urbanizatsiya va migratsiya jarayonlari ham xalq musiqasiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Qishloq va mahallalarda shakllangan an'anaviy ijrochilik muhitlari tobora qisqarib, yoshlar shaharlarga ko'chib kelmoqda. Natijada xalq musiqasining tabiiy yashash muhiti torayib bormoqda.

Avlodlararo uzviylikni ta'minlashda musiqiy ta'lim tizimi muhim o'rin tutadi. Biroq zamonaviy musiqiy ta'limda an'anaviy xalq musiqasiga ajratilayotgan e'tibor yetarli darajada emas. O'quv dasturlarida texnik ijrochilikka urg'u berilib, milliy uslub, tarixiy maktablar va og'zaki an'ana yetarlicha chuqur o'rganilmayapti.

Ko'plab hollarda ustoz-shogird tizimi rasmiy ta'lim shakliga moslashtirilgan holda o'zining tabiiy pedagogik mohiyatini yo'qotmoqda. Natijada yosh ijrochilar texnik jihatdan puxta bo'lsa-da, an'anaviy ijrochilik ruhini to'liq anglamayapti [4, 81-b]. O'zbekiston Respublikasining madaniyat va san'at sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlarida milliy musiqani rivojlantirish vazifalari belgilangan bo'lsa-da, ushbu vazifalarning ta'lim tizimida amaliy mexanizmlari yetarli darajada ishlab chiqilmagan [1, 12-b].

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida xalq musiqasini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan qator qaror va dasturlar qabul qilindi. Prezident farmon va qarorlarida milliy madaniyatni rivojlantirish, an'anaviy san'at turlarini asrash va ommalashtirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [2, 7-b].

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatda madaniy tadbirlar soni oshib bormoqda, biroq ularning aksariyati ommaviy-ko'ngilochar yo'nalishga ega bo'lib, an'anaviy xalq musiqasiga bag'ishlangan tadbirlar ulushi nisbatan kamroqni tashkil etadi [3, 56-b]. Bu holat davlat siyosati va amaliy madaniy jarayonlar o'rtasida muayyan nomutanosiblik mavjudligini ko'rsatadi. Shu bois xalq musiqasida avlodlararo uzviylikni ta'minlash uchun davlat dasturlarini hududiy an'analar, musiqiy maktablar va real ijrochilik muhitlari bilan uzviy bog'lash zarur.

Uzilish xavflarini kamaytirish yo'llari. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xalq musiqasidagi uzilish xavflarini kamaytirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:

ustoz-shogird tizimini zamonaviy ta'lim bilan uyg'unlashtirish;
xalq musiqasi repertuarini raqamli arxivlash, ammo ijroning jonli shaklini ustuvor saqlash;
yosh ijrochilar uchun xalq musiqasini iqtisodiy jihatdan jozibador qilish;
hududiy musiqiy maktablarni qo'llab-quvvatlash va targ'ib qilish.

Bu chora-tadbirlar xalq musiqasida avlodlararo uzviylikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xalq musiqasida avlodlararo uzviylik muammosini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mazkur masala faqat madaniy hodisa sifatida emas, balki kompleks ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida qaralishi zarur. Tadqiqot natijalari avlodlararo uzilish xavflari asosan zamonaviy madaniy muhitning tezkor o'zgarishi, ta'lim tizimidagi nomutanosibliklar va an'anaviy san'atning ijtimoiy-iqtisodiy mavqeining pasayishi bilan bog'liqligini ko'rsatdi.

XULOSA

Ilmiy adabiyotlarda xalq musiqasi uzviyligini saqlashning asosiy omili sifatida ustoz–shogird tizimi ko'rsatiladi. Biroq hozirgi sharoitda mazkur tizimning tabiiy shakli sezilarli darajada zaiflashib, rasmiy o'quv jarayonlari bilan cheklanib qolmoqda. Bu holat ijrochilikning tashqi texnik tomonlari rivojlanib, ichki uslubiy va estetik qatlamlar yetarlicha shakllanmasligiga olib kelmoqda [4, 83-b].

Shuningdek, davlat siyosati doirasida xalq musiqasini qo'llab-quvvatlashga oid qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan bo'lsa-da, ularning ijrosi ko'proq tashkiliy tadbirlar bilan cheklanib qolayotgani kuzatiladi. Masalan, ommaviy konsertlar va festival shaklidagi tadbirlar son jihatidan ortib borayotgan bo'lsa-da, ularning mazmunida an'anaviy ijrochilik maktablarini chuqur targ'ib qilish masalasi yetarlicha yoritilmayapti [3, 59-b]. Bu holat ilmiy jihatdan shuni anglatadiki, xalq musiqasida avlodlararo uzviylikni ta'minlash faqat tashkiliy choralar bilan emas, balki ta'lim, madaniyat va ijtimoiy siyosatning uyg'un tizimi orqali amalga oshirilishi lozim. Aks holda xalq musiqasi tashqi shaklda saqlanib, ichki mazmun va an'anaviy ruhini yo'qotish xavfi kuchayadi [5, 108-b].

Xulosa. Mazkur tadqiqot xalq musiqasida avlodlararo uzviylik masalasi zamonaviy madaniy muhit sharoitida jiddiy ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Xalq musiqasi nafaqat badiiy meros, balki milliy o'zlikni shakllantiruvchi ijtimoiy institut sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, globalizatsiya, raqamli madaniyat va ommaviy san'at ta'siri natijasida xalq musiqasining uzluksiz rivojlanishiga xavf tug'diruvchi omillar kuchayib bormoqda. Ayniqsa, ustoz–shogird tizimining zaiflashuvi, musiqiy ta'limda an'anaviy uslubga yetarli e'tibor qaratilmasligi va yosh ijrochilar orasida xalq musiqasining iqtisodiy jozibadorligining pastligi avlodlararo uzilishning asosiy sabablaridan biri bo'lib qolmoqda [4, 86-b]. Davlat tomonidan qabul qilinayotgan qonunlar va qarorlar xalq musiqasini saqlash va rivojlantirish uchun muhim huquqiy asos yaratmoqda. Biroq ushbu huquqiy asoslarni real ijrochilik muhiti, ta'lim tizimi va hududiy musiqiy maktablar bilan uzviy bog'lash zarurati mavjud [1, 12-b]. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari suriladi: Musiqiy ta'lim tizimini takomillashtirish. Xalq musiqasi fanlarini o'qitishda ustoz–shogird an'anasiga asoslangan individual va amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish, hududiy ijrochilik maktablarini o'quv dasturlariga integratsiya qilish zarur [4, 89-b]. Avlodlararo muloqotni kuchaytirish. Tajribali ustoz ijrochilar va yosh musiqachilar o'rtasida doimiy ijodiy uchrashuvlar, mahorat darslari va amaliy seminarlar tashkil etish orqali uzviylikni mustahkamlash mumkin [2, 7-b].

Xalq musiqasini iqtisodiy rag'batlantirish. An'anaviy ijrochilar faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun grantlar, stipendiyalar va maxsus ijodiy buyurtmalar tizimini kengaytirish lozim [3, 61-b]. Raqamli resurslardan oqilona foydalanish. Xalq musiqasi namunalarini raqamli arxivlash va ilmiy kataloglashtirish orqali ularni saqlab qolish, biroq jonli ijro va an'anaviy pedagogik usullarni asosiy o'rinda saqlash zarur [5, 112-b]. Davlat siyosati va amaliyot uyg'unligini ta'minlash. Qonun va qarorlarda belgilangan vazifalarni joylarda real ijrochilik muhiti va ta'lim tizimi bilan uyg'unlashtirish, nazorat va monitoring mexanizmlarini kuchaytirish lozim.

Foydalangan adabiyot ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi. Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Qonuni. – Toshkent, 2009. – 32 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida: Farmon va qarorlar to'plami. – Toshkent, 2020–2023. – 48 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. O'zbekiston Respublikasida madaniyat va san'at sohasining 2024-yildagi holati to'g'risida statistik hisobot. – Toshkent, 2024. – 68 b.
4. Rajabiy, Yu. O'zbek xalq musiqasi va ijrochilik an'analari. – Toshkent: San'at, 2015. – 240 b.
5. Yusupaliyeva, D. Q. (2024). NOMODDIY MADANIY MEROSNI MUHOFAZA QILISH, ASRASH VA TARG'IB ETISH MASALALARI. Inter education & global study, (4 (1)), 334-342.
6. Yusupaliyeva, D. K. (2020). Development of mutually beneficial cooperation of Uzbekistan within the SCO. ISJ Theoretical & Applied Science, 5(85), 901-903.
7. Yusupaliyeva, D. K., & Sodirzhonov, M. M. (2017). Mass media in Uzbekistan: development trends, dynamics and prospects. Modern Science, (1), 23-25.
8. Yusupaliyeva, D. K. (2020). Political role of television in the development of national ideology. ISJ Theoretical & Applied Science, 6(86), 665-667.
9. Kholmuminov, M., & Qolqanatov, A. (2021). The Formation of the First Libraries in Uzbekistan and the Role of Increasing the Cultural and Educational Awareness of the Population. image, 4(12), 146-151.
10. Xolmo'Minov, M. M., & Qolqanatov, A. (2022). Mufassal mushohadalar me'moridan mufassal mushohadalar meroji. Oriental Art and Culture, 3(2), 568-580.
11. Zokirovich, M. K., & Nazarbaevich, A. K. (2022). A Look at the History of Club Establishments and Cultural and Educational Process in Uzbekistan. JournalNX, 8(2), 9-15.
12. QOLQANATOV, A. (2024). MA'DANIYAT VAZIRLIGI VA MADANIYAT MARKAZLARI: TARIXIY TARAQQIYOT JARAYONLARIDAN. News of UzMU journal, 1(1), 1.
13. Nazarbai, K. A. (2023). NEW VOICE IN UZBEK DIRECTION. Journal of Innovation, Creativity and Art, 2, 65-70.